

Zašto Sabor nije deliberativan

Krešimir Petković

Deliberacija je zajednička rasprava,
a deliberacijska demokracija politički
proces u kojemu se odluke donose
na osnovi razloga koji su prevladali u
argumentiranoj raspravi

U stvaranju demokratske politike načelno bi trebala sudjelovati demokratska javnost informiranih građana i njihovih političkih predstavnika, koji nekoj političkoj odluci daju demokratsku legitimnost. U suvremenome, nominalno demokratskom, svijetu uglavnom nije tako, jer elite često kreiraju politiku mimo, pa i protiv volje građana. Taj problem ne zaobilazi ni Hrvatsku, o čemu svjedoče način ulaska u NATO, proces pristupanja Europskoj Uniji ili ovogodišnje usvajanje ustavnih promjena. Politička teorija nastoji osmisliti normativne modele koji bi trebali omogućiti bolju politiku i ukinuti neprihvatljive političke prakse. Jedan je od tih modela deliberacijska demokracija. Kako je taj pojam nedovoljno poznat, i to ne samo politički zainteresiranoj nego i strukovnoj javnosti, najprije treba reći što je uopće deliberacijska demokracija.

Deliberacija ili k “politički argumenata”

Riječ “deliberacija” potječe od latinskih riječi *deliberare* i *deliberatio*, što znači razmišljati i razmišljanje. U korijenu joj je, čini se, latinska riječ *libra*, što znači *vaga*, pa to upućuje na razumljivu metaforu odvagivanja odnosno promišljanja. Riječ se isprva koristila kako bi se okarakterizirali postupci pojedinaca. Ako je pojedinac nešto odvagao, znači da je to napravio s namjerom, a ne stihijski ili afektivno. Riječ *deliberativno* u tom smislu označuje namjerno i promišljeno djelovanje pojedinaca. Primjere, Montaigne u 23. poglavlju prve knjige svojih *Eseja* tom riječju opisuje postupak imperatora Augusta koji se, doznajući za urotu, odlučio osvetiti: “L’Empereur Auguste étant en la Gaule, reçut certain avertissement d’une conjuration que lui brassait L. Cinna, il *délibéra* de s’en venger” (2001: 191, istaknuo K. P.).¹ Riječ se u smislu pojedinačne namjere ili promišljene odluke koristi i danas. Recimo, u jednome politološkom tekstu na taj se način opisuje fiktivno stanje u kojemu čovjek namjerno ignorira zapovijed stražara kako bi počinio posredovano “samoubojstvo”: “Suppose, finally, that a third man approaches the sentry box, a man who wants to die but cannot bring himself to the act of self-destruction. He therefore *deliberately* ignores the sentry’s command and is duly shot to death.” (Bachrach i Baratz, 1963: 633, istaknuo K. P.).² Uz to značenje, od osamdesetih godina u anglosaksonskoj, a posljedično i u svjetskoj, političkoj teoriji razvija se specifično političko značenje riječi deliberacija i nastaju teorije deliberacijske demokracije.

U političkoj teoriji, naime, taj unutarnji proces postaje nešto izvanjsko – postaje oznaka određenog tipa kolektivnog donošenja političkih odluka. Osnovna je zamisao sljedeća: kao što pojedinac odvaga razloge i čini nešto promišljeno i namjerno, tako i politički kolektiv može biti podvrgnut procesu u kojemu će donijeti racionalnu odluku s kojom su, snagom razuma, suglasni svi njegovi članovi. Deliberacija je zajednička rasprava, a deliberacijska demokracija politički proces u kojemu se odluke donose na osnovi razloga koji su prevladali u argumentiranoj raspravi vođenoj prema određenim pravilima. U deliberacijskom forumu politika ne proizlazi iz sile, nego iz snage jačeg argumenta koji je uspio uvjeriti sve sudionike.

Prilično labavo zamišljena osnovna ideja deliberacije pojavljuje se kao politički ideal kojemu treba približiti institucijski dizajn stvarnih političkih poredaka. Varijante deliberacijske demokracije bitno se razlikuju. Ilustrirat ću to na nekoliko primjera. Zašto se deliberacijska demokracija nije probila u arenu praktične politike, naslućuje se već iz njezina izvornog modela koji je izrazito utopijski. Za Joshuu Cohena (1989: 17), ona je strogi normativni model prema kojemu treba procjenjivati sve političke institucije "čijim poslima upravlja javna deliberacija njezinih članova". Potom se pojavljuje i kao manje strog model, ali nabijen jačim političkim žarom. Deliberacijska demokracija postaje jedan od republikanskih zahtjeva za jačanjem demokracije koja slabi pred tržištem i političkom apatijom. Umjesto tržišta, osnovni mehanizmi socijalnog upravljanja trebali bi biti javno viđenje stvari (*public seeing*), javni govor i prudentne političke prosudbe građana inspiriranih javnim duhom. To znači "jaku demokraciju" sa specifično deliberacijskim načinima političkog komuniciranja, o čemu je pisao Benjamin Barber. S druge se strane pojavljuju i labavije zamišljeni modeli. Habermas u svom modelu društva, koji podrazumijeva odvojene sustave uprave i tržišta koji su skloni iskrivljavati općenitu društvenu racionalnost, očekuje od deliberacije u javnosti da pojača izvornu racionalnost "svijeta života". Za to nije potreban sofisticiran politički institucijski dizajn, nego je dovoljna difuzna racionalna komunikacija u javnoj sferi suvremenih društava. U teoriji deliberacijske demokracije također se govori o sučeljavanju diskursa – različitih političkih koncepcija o uređenju društva i načina govora o tom uređenju (Dryzek, 2000). Pritom se ne zahtijeva stroga racionalna argumentacija u javnom forumu, nego su dopuštene emocije, određena razina nesuglasja subjekata deliberacije, korištenje privatnih naracija, socijalna nejednakost itd.

Ideja deliberacijske demokracije doživjela je i praktične eksperimentalne pokušaje. Nasuprot pomalo apstraktnim teorijskim razglabanjima, pojavili su se entuzijastični deliberacijski eksperimenti koji su pokušali provjeriti postavke deliberacijske teorije u praksi. Ponajviše se eksperimentiralo u SAD-u (s dobrovoljcima koji bi ponekad bili plaćeni za sudjelovanje, pomalo slično testiranju lijekova), a eksperimentalni oblici uključivali su takozvane konferencije konsenzusa, deliberacijske ankete, oživljavanje tradicije gradskih skupova koji čine mitologiju puritanske politike u Novom svijetu i sl. (usp. Gastil i Levine, 2005). Osnovna ideja deliberacijskih dizajna jest emulirati "mini javnosti" (Goodin i Dryzek, 2006), dakle povezati određeni broj pojednaca prema stratifikacijskim kriterijima (primjerice, bogati, stari i bijeli heteroseksualac vs. mlada, siromašna crkinja lezbijka na socijalnoj pomoći). Rasprava heterogenih "elemenata", koji predstavljaju određene socijalne stratume, vodi se prema određenim pravilima, a konsenzusno utvrđeni rezultati rasprave plasiraju se u javnost ne bi li utjecali na političku agendu. To nije imalo zapaženih političkih učinaka.

Teorijski i praktični dosezi deliberacijske demokracije zasad su još skromni. Moglo bi biti više teorijskih i praktičnih razloga za to. Prvo, ona apsolutizira razgovor i uglavnom racionalnu političku komunikaciju kao glavni modus socijalne interakcije. Tome se suprotstavljaju argumenti o interesnom posredovanju ili tržištu kao osnovama socijalne interakcije. Hajekovski bi argument glasio: tržište s cijenom kao orijentirom "demokratski je" je od vječnih rasprava koje mogu nalikovati na neefikasno i potencijalno totalitarno beskrajno "drvljenje" na zloglasnim samoupravnim deliberacijskim forumima. Drugo, politika nije racionalna retorika. Ona bi mogla zahtijevati određenu razinu manipulacije u smislu *peito* – zavodjenja i obmane. Svesti je na idealističku raspravu mogao bi biti naivni, pa i opasni, utopijski ideal. Drugim riječima, ponekad i nenačelno cjenkanje postigne optimalan rezultat, dok bi načelna rasprava uzrokovala zaoštavanje pozicija.

Ulasku u NATO nije prethodila nikakva ozbiljna parlamentarna rasprava o razlozima za i protiv tog čina

Ti bi se kritički prigovori mogli ograničeno odnositi na strogi teorijski ideal ili samo na jednu njegovu inačicu. Podsjetimo se da je kasni Habermas, koji razvija teoriju deliberacijske demokracije, znatno manje ambiciozan. On govori o korektivnom funkcioniranju postojeće demokratske javnosti. Sloboda medija trebala bi amplificirati dovoljnu razinu "prirodne" racionalnosti "svijeta života". Tome bi trebao pripomoći deliberacijski dizajn postojećih liberalno-demokratskih institucija. Najvažnija je takva institucija parlament. U njemu se politički govori i kolektivno politički raspravlja. Postoje pravila procedure, obično kodificirana u parlamentarnim statutima, koja trebaju osigurati racionalnu političku raspravu, ishod koje su zakoni, koji trebaju osigurati dobro cijele političke zajednice. Parlament bi, po definiciji, trebao biti kvalitetna deliberacijska institucija. U tom se smislu postavlja prigodno pitanje: ako već nije vrijeme forsiranja strogoga deliberacijskog ideala iz političke teorije u Hrvatskoj, možemo se makar priupitati je li Hrvatski sabor uistinu institucija koja makar u nekoj mjeri pomaže deliberacijskoj demokraciji, odnosno kvaliteti političke deliberacije u Hrvatskoj?

Željezni zakon oligarhije umjesto duha građanske javnosti

Kako ocijeniti razinu deliberacije u hrvatskom parlamentu? Ne treba biti politički analitičar da se ona ocijeni uglavnom negativno. Mogli bismo se odmah početi zgražati nad razinom saborske deliberacije, podsjetiti na primitivne ispade i zapjenjene svađe, tješeci se eventualno konstatacijom da u dvadeset godina njegova postojanja barem nije došlo do masovne tučnjave kao u parlamentima Tajvana ili Ukrajine. Mogli bismo se usmjeriti na nekonstruktivna stranačka prepucavanja kao gotovo strukturno obilježje novijega hrvatskog parlamentarizma. Ona pokazuju kako se rasprava ne vodi u skladu s političkim postulatima slobodnog mandata o kojemu je raspravljao klasični liberalizam, nego se, prema stranačkoj pripadnosti, uvijek zna tko će što reći i kako će osporavati iskaze političkih suparnika. Prijedlozi se oporbe uglavnom odbijaju, a oporba uglavnom odbija prijedloge vlasti, bez obzira na kvalitetu njihova sadržaja. Amandmani se gotovo načelno odbijaju, a rasprava ne vodi

konsenzusu. Svatko tko je jednom gledao aktualno saborsko prijedlogne mogao se u to lako uvjeriti.

Hrvatski sabor ni u najvažnijim pitanjima ne funkcionira kao deliberacijsko demokratsko tijelo, nego služi za naknadno sankcioniranje odluka koje su već donesene u čelništvima političkih stranaka

Nije nipošto riječ samo o prepucavanju u pogledu manje važnih političkih pitanja. Odluke o sudbini države donesene su na eklatantno nedeliberativan način, mimo parlamenta ili uz nisku razinu rasprave u njemu onda kada su se naknadno morale formalno "provući" kroz njega. Prvo, ulasku u NATO nije prethodila nikakva ozbiljna parlamentarna rasprava o razlozima za i protiv tog čina. Razlozi koje je navela kritička javnost i zahtjevanje referendumu odbačeni su bez ozbiljne rasprave. Predstava u Saboru, osim bučenja nekolicine nezadovoljnika, u bitnom nije bila drukčija od proslave ulaska u NATO na prigodnoj svečanosti u HNK.³ Izjava ondašnjeg premijera Ive Sanadera, kad je u našemu vrhovnom deliberacijskom tijelu pozvao stranke na jednoglasnu ratifikaciju, govori dovoljno za sebe: "Zaboravit ću pritom da su neki htjeli referendum. Da smo išli u tu avanturu, ne bi ovo ostvarili."⁴ Ukratko, elita je odlučila, a Sabor ratificirao. Isto vrijedi i za drugi primjer: ratifikaciju arbitražnog sporazuma o granici sa Slovenijom. Njega pak dobro opisuju riječi vođe oporbe: "Sporazum je dogovoren Hrvatskoj iza leđa i red je da to građanima kažete."⁵ Tome, dakako, treba pridodati da je oporba od "konstruktivne suzdržanosti" isti sporazum zatim aktivno podržala, što je svakako zanimljivo shvaćanje povezanosti deliberacije i njoj konzekventne odluke. Treći, najvažniji i vjerojatno najšokantniji primjer jesu ustavne promjene iz lipnja 2010. Brojne kontrolne novele koje se tiču temeljne strukture političke zajednice donesene su bez javne rasprave i uvjerljivih razloga, *dealom* dviju velikih stranaka.⁶ Naknadni amandman jedne zastupnice izvrnuo je ruglu čudan dogovor tih stranaka s predstavnikom manjine,⁷ a zastupniku koji se nije suglasio s promjenama ustavnog zakona o manjinama u istinskome je deliberacijskom duhu dobačeno: "Ti si kreten, u p... m...!"⁸ Četvrto, promjene zakona o radu, koje su od interesa većine populacije koja je u radnom odnosu, vlada je također pokušala donijeti po prokušanome protudeliberacijskom modelu, no ovaj put odustavši i od pregovora sa sindikatima koji su zatvoreni za javnost. Sindikati, koje je to razumljivo uznemirilo, pokrenuli su prikupljanje potpisa za referendum o promjenama zakona. U vrijeme pisanja ovog teksta sindikati su slavo-dobitno objavili da su prikupili impresivnih 813.000 potpisa građana koji podržavaju referendum, što odgovara gotovo šestini cjelokupne državne populacije. To se preliminarno može protumačiti kao svojevrsan plebiscit ne samo protiv neuspješne politike ove vlade, nego i protiv neracionalnoga i neargumentiranog vođenja politike od strane elita uopće, a u ovom kontekstu, možda, i o tome kako se ono očituje u Hrvatskom saboru. Na kraju, možda je i suvišno spominjati način na koji se usvaja legislativa koju zahtijeva pristupanje Europskoj Uniji (tzv. usklađivanje s *acquisom*, ali i mnogim drugim): imperativ bezuvjetna usvajanja isključuje svaku deliberaciju.

Navedeni primjeri pokazuju kako Hrvatski sabor ni u najvažnijim pitanjima ne funkcionira kao deliberacijsko demokratsko

tijelo, nego da služi za naknadno sankcioniranje odluka koje su već donesene u čelništvima političkih stranaka. Zadaća analitičara ipak nije puko zgražanje nad takvim stanjem. Trebalo bi potražiti njegove dublje razloge. Neka opća mjesta u literaturi o kritici parlamentarizma mogu nam poslužiti u tom pokušaju kao nekoversna misaona vježba na osnovi koje bi ih mogli naslutiti. Premda postoje komparativne razlike u političkim oblicima suvremenog parlamentarizma – neki su parlamenti debatan, a neki radni, neki imaju veću, a neki manju ulogu u kreiranju politike – kritike parlamentarizma imaju određenu konstantu gotovo stotinjak godina. One se umnogome mogu primijeniti i na suvremeni hrvatski parlamentarizam.

Stara i nova kritika parlamentarizma: od Schmitta i Habermasa do Giddensa i Becka

Zanimljivo je, pritom, da se neke od najpoznatijih kritika u svojim dijagnozama bitno ne razlikuju, unatoč različitim ideološkim i političkim pozicijama autora. Uzimimo ekstremni primjer. Premda su Carl Schmitt, fašistički politički teoretičar i "krunski jurist Trećeg Reicha", i Jürgen Habermas, moralni autoritet na teorijskoj ljevici i jedan od vodećih predstavnika Frankfurtske škole, teorijski i politički krajnje udaljeni, Schmittova vehemena kritika parlamentarizma poklapa se s Habermasovim ocjenama, odnosno s ocjenama ranog Habermasa koji je još bio blizak marksizmu, nije figurirao kao dio liberalno-demokratskoga eurofederalističkog establišmenta i sekularne socijalne države, te nije vodio mudre razgovore s budućim papom.

Schmitt u svojem poznatom spisu piše da se "cijeli parlamentarni sustav naposljetku pretvara tek u lošu fasadu vladavine stranaka i privrednih interesa" (2007: 8). Neki bi, makar što se prvog dijela formulacije tiče, mogli u tome prepoznati dobro pogođen opis Hrvatskog sabora. Parlament je, prema Schmittu, formalna fasada u kojoj se u neuvjerljivom igrokazu naknadno formaliziraju odluke stranačke oligarhije. On nije mjesto na kojemu se kroz slobodnu raspravu oblikuje državna volja. Zastupnici formalno imaju slobodan mandat, ali podliježu partijskoj stezi. O politici se odlučuje iza zatvorenih vrata, na sastancima stranačkog vrha, a ne u parlamentu. Schmitt je duboko prezirao prijetvornost parlamentarizma.⁹

Habermasova ocjena gotovo je jednaka. Parlament kao smisljena institucija povezan je s građanskom javnošću 18. i 19. stoljeća. On podrazumijeva liberalnu javnost koja vodi rasprave o politici, žive debate građana koji čitaju liberalni tisak. Kompetentna publika iz finih kavana društveni je supstrat istih takvih govora i sučeljavanja u parlamentu. Naravno, to podrazumijeva i određenu ekonomsku osnovu u vidu razmjene malih poduzetnika na "slobodnom tržištu", koja prethodi razvoju monopolističkog kapitalizma. Promjenom ekonomskih i socijalnih struktura mijenja se i uloga parlamentarizma. Završni "krešendo" Habermasove studije o promjeni strukture javnosti začudno nalikuju Schmittovoj analizi. Kompetentnu građansku publiku zamjenjuju mase koje funkcioniraju kao potrošači kulturnih dobara. Ta je publika depolitizirana. Ona samo pasivno troši masovnu kulturu kapitalizma. Habermas vidovito piše o "invaziji reklamnih publikacija u sferi javnosti" i njezinoj ponovnoj "feudalizaciji" (1969: 242, 247).

Schmittova dijagnoza kaže nešto slično, samo metafizičkim rječnikom. On kaže da je nestala "duhovna podloga" parlamentarizma. Slične ocjene Schmittovima i Habermasovima nude čak i teorijski gurui kasne modernosti Anthony Giddens i Ulrich Beck. Prvi govori o "institucijama ljušturama" koje zadržavaju

staru formu, ali gube sadržaj. U njih Giddens ubraja tradicionalnu obitelj, ali i političke institucije klasične modernosti poput parlamenta. Beck je još slikovitiji. On govori o "institucijama zombijima" i "bidermajerskim pročeljima" iza kojih se kriju novi sadržaji. Smatra da je pogrešno politiku tražiti u parlamentu, jer se ona odavno vodi negdje drugdje.

Unatoč Beckovu revolucionarnom pokliču o "pronalaženju političkoga", čini se da još uvijek nismo pronašli novo "političko". To djeluje terapijski. Naime, utješno je znati da hrvatski parlament u pogledu kvalitete deliberacije i pretpostavki za nju nije bitno ni bolji ni gori od drugih parlamenata liberalnih demokracija. I u drugim zemljama političke odluke donose stranačke oligarhije u skladu s davno definiranim "željeznim zakonom oligarhije", koji su formulirali pronicljivi motritelji ranih političkih partija. On glasi: tko kaže organizacija – stranačka i bilo koja politička organizacija, uključujući i državu – kaže oligarhija!¹⁰ Čini se da u politici, bez obzira na formalne institucijske aranžmane, na kraju uvijek odlučuje manjina.

Što činiti jednom kad nam kratka misaona vježba pokaže da nam bolno nedostaje potrebna socijalna i "duhovna" podloga za funkcionirajući deliberacijski parlamentarizam? Ako nam destruktivna kritika ranog Habermasa ne pomaže, možda nam stari Habermas, prethodno ocrnjen kao pripadnik establišmenta, može pomoći da opravdamo takvo nemilo stanje. On nam pokazuje kako postojeća liberalna demokracija i nije tako loš politički nacrt. Ona može biti i oblik deliberacijske demokracije, ako se u njoj omogući slobodno funkcioniranje demokratske javnosti. Javnost može korigirati moć stranačke oligarhije, koja mora uzimati u obzir kako će ona reagirati. To je već neka vrsta difuzne habermasovske deliberacijske demokracije. Ona podrazumijeva televizijske kuće, dnevni i tjedni tisak, internet, pa i psovke na internetskim forumima, koje također čine sastavni dio "svijeta života" i njegove "racionalnosti". Njihovim djelovanjem nastaje krnji oblik deliberacije u kojemu senzacionalistički mediji pritišću političku klasu. To nipošto nije idealna racionalizacija komunikacijske moći "svijeta života" koja zauzdava oligarhijsku moć elita. U takvom se poretku, umjesto racionalne deliberacije, nositelji vlasti i oporba pod pritiskom medijske javnosti natječu u populističkim reakcijama ne bi li ostali na vlasti ili je osvojili. U tom modelu "deliberacijske" demokracije racionalnost parlamentarnih rasprava i neovisnost zastupnika možda i nisu toliko bitni. Važniji su, čini se, sloboda i demokratsko funkcioniranje medija. Ta složena tema zahtijeva poseban tretman, a do tada o krnjoj deliberacijskoj demokraciji izvan nede-liberacijskog parlamenta možemo samo kapitulacijski zaključiti: *faute de mieux...*

Bilješke

- 1 "Kad je car August bio u Galiji, zaprimio je određeno upozorenje o uroti koju mu je kuhao Lucije Cina, pa mu se *odlučio osvetiti*" (prev. K. P.). Engleski prijevod jest "He *decided to take revenge*" ("Odlučio se osvetiti") (Montaigne, 2003: 110, prev. i istaknuo K. P.). U istom smislu (pojedinačne namjere), riječ koristi i Hobbes, pišući o pobuni kao o promišljenom obnavljanju stanja rata, na što kao reakcija slijedi brutalna osveta, a ne pravedna kazna suverena. Usp. "Subjects who *deliberately deny the Authority of the Common-wealth established*" ("podanici koji *namjerno* osporavaju uspostavljenu državnu vlast") (Hobbes, 2006: 178, prev. i istaknuo K. P.).
- 2 "Pretpostavimo, na kraju, da se treći čovjek približi stražarnici, čovjek koji želi umrijeti, ali nema hrabrosti za samoubojstvo. On stoga *namjerno* ignorira zapovijed stražara pa stoga, prema propisima, stražar na njega puca i ubija ga." (prev. K. P.).
- 3 Usp. vijest od 8. travnja 2009. "Politička elita proslavila ulazak u NATO". Dostupno na: <http://www.rtl.hr/politicka-elita-proslavila-ulazak-u-nato-clanak-6408> (pristupljeno 25. lipnja 2010.)
- 4 Izvješće Hine od 18. ožujka 2009, dostupno na web stranica Vlade (http://www.vlada.hr/hr/naslovnica/novosti_inajave/2009/ozujak/vlada_saboru_poslala_prijedlog_ratifikacije_sjeveroatlantskog_ugovora, pristupljeno 25. 6. 2010.)
- 5 Usp. "Javnost mora znati – Rehn 1 koji je Sabor usvojio na našu inicijativu nije odgovarao Sloveniji. I onda je Slovenija, Hrvatskoj iza leđa, u pregovorima s Europskom komisijom isposlovala izmjene odnosno uvođenje riječ 'junction' i način odabira arbitara. Sporazum je dogovoren Hrvatskoj iza leđa i red je da to građanima kažete – poručio je Milanović. To, priznaje, nije krivično djelo." (*Jutarnji list*, 20. 11. 2009, <http://www.jutarnji.hr/kosor-granica-se-mora-utvrditi-samo-na-temelju-medunarodnog-prava/360482>, pristupljeno 25. 6. 2010.).
- 6 Tekst "Ustav je izmijenjen" imao je znakovit podnaslov: "Sabor odradio posao" (*Jutarnji list*, 16. 6. 2010., <http://www.jutarnji.hr/ustav-je-izmijenjen-dijaspore-ograniceno-glasovanje-kriminalci-ce-se-izrucivati-zemljama-eu/836941>, pristupljeno 25. 6. 2010.).
- 7 Usp. "Vesna Pusić: Neprihvatljiva je ideja da Srbi imaju poseban status" (*Jutarnji list*, 17. 6. 2010, <http://www.jutarnji.hr/vesna-usic-neprihvatljiva-je-ideja-da-srbi-imaju-poseban-status/838725>, pristupljeno 25. 6. 2010.).
- 8 Usp. <http://www.index.hr/vijesti/clanak/kajin-lesaru-u-saboru-ti-si-kreten-u-p-m/496934.aspx> (pristupljeno 25. 6. 2010.).
- 9 I u površinskoj upotrebi šmitijanske kritike treba imati u vidu da suvremena Hrvatska nije Weimar – ni povijesno, ni politički, ni duhovno. Ukratko, u Vajmarskoj Republici nemoć formalnih demokratskih institucija, uključujući parlament, dovela je do dolaska nacista na vlast. Takvo što u Hrvatskoj još uvijek nije zamislivo. Čini mi se, ipak, da jezgra takve "načelne" kritike parlamentarizma – jednom kad se ona izdvoji iz teorijskoga, ideološkog i političkog obzora cijeloga Schmittova opusa – može biti poticajna i da zvuči neobično uvjerljivo i danas. Inače, kritike parlamentarizma Schmitta i Habermasa u poznatoj knjizi usporedio je Becker (2003).
- 10 Željezni zakon oligarhije formulirao je Robert Michels (1876-1936), njemački politički sociolog i učenik Maxa Webera, proučavajući političke stranke početkom dvadesetog stoljeća. Michelsov "zakon" jedan je od tri poznata "zakona" u poli-

tičkoj znanosti. Druga su dva Duvergerov "zakon" o odnosu izbora relativnom većinom i dvostranačkog sustava i "zakon o demokratskom miru", tj. o međusobnom neratovanju demokracija.

Literatura

- Bachrach, P. i Baratz, M. (1963). Decisions and Nondecisions: An Analytical Framework. *The American Political Science Review*. (57) 3: 632-642.
- Becker, H. (2003). *Die Parlamentarismuskritik bei Carl Schmitt und Jürgen Habermas* (2. izd.). Berlin: Duncker & Humblot.
- Cohen, J. (1989). Deliberation and Democratic Legitimacy. U: Hamlin, A. i Pettit, P. (ur.). *The Good Polity: Normative Analysis of the State*. Oxford: Basil Blackwell, str. 17-34.
- Dryzek, J. (2000). *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press.
- Gastil, J. i Levine, P. (ur.) (2005). *The Deliberative Democracy Handbook: Strategies for Effective Civic Engagement in the 21st Century*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Goodin, R. i Dryzek, J. (2006). Deliberative Impacts: The Macropolitical Uptake of Mini-Publics. *Politics & Society*. (34) 2: 219-244.
- Habermas, J. (1969). *Javno mnjenje: istraživanje u oblasti jedne kategorije građanskog društva*. Beograd: Kultura.
- Hobbes, T. (2006). *Leviathan* (prema engl. izd. A. Crookea iz 1651). Mineola, NY: Dover.
- Montaigne, M. (2003). *The Complete Works*. New York: Knopf.
- Montaigne, M. (2001). *Les Essais* (izd. iz 1595). Pariz: Librairie Générale Française.
- Schmitt, C. (2007). Duhovno-povijesno stanje suvremenog parlamentarizma. U: *Politički spisi*. Zagreb: Politička kultura, str. 7-41.

